

Scheiring Gábor – Boda Zsolt (szerk.)

Gazdálkodj okosan!
Kiss Károly könyvismertetése*

A közgazdaságtan egyik alapvető kérdése, hogy milyen szerepet szán az államnak, mekkorára méretezi azt, és mit tart állam és piac viszonyáról. A kérdés fontosságát jelzi, hogy ez az eltérő közgazdaságtani irányzatok egyik fő megkülönböztetője és egyúttal a gazdaságpolitika ideológiai vízváltója is. Közel három évtizede olyan világban élünk, amely a piac elsődlegességét hirdeti, és így a deregulálást, a liberalizációt és a privatizálást tűzi zászlajára, ugyanakkor az alacsony hatékonyságúnak ítélt állami szerepvállalást és a jóléti újraelosztást a lehető legkisebbre igyekszik korlátozni. A neo-liberális irányzat ideológiai megalapozását a chicagói iskola adta, előtérbe kerülését pedig az európai jóléti állam kifulladására magyarázza, mely az 1970-es évek vége felé következett be. A szellemi grümdolás annyira jól sikerült, hogy az irányzat divattá vált, konzervatív pártok és kormányok (Európában még a liberálisok is) axiomatikus igazságként kezelték. Több mint érdekes fejlemény, hogy a piaci fundamentalizmus éppen napjainkban, e könyv megjelenésének évében vall csúfos kudarcot. A láthatatlan kéz elmélete megbukott, tevékenysége nyomán pénzügyi világválság köszöntött be, s a látható kéz hivatott „ó kárhozat, ...helyrehozni azt”. (E Hamleti szavak e kifordult világban semmiképpen sem tűnnek túlzásnak.)

Privatizálás a közszolgáltatásokban. Scheiring Gábor és Boda Zsolt a Védegyelet vezető gazdaságpolitikuskai. A szerkesztésükben megjelent könyv (melynek Scheiring Gábor nemcsak szerkesztője, hanem jórészt írója is) a deregulációs időszak terméke. A privatizációról és a közszolgáltatásokról szólva amellet érvel, hogy nem jó, ha az állam a közszolgáltatásokból visszavonul és a piacra bízza azokat. A mű születését nyilvánvalóan motiválta a hazai aktuálpolitikai helyzet: oly korban készült, amikor a rossz gazdaságpolitika miatt eladósodott állam (a túlköltekezéssel szemben ezt tartom elsődlegesnek) a még állami kézben maradt csekély tulajdont is elkótyavetyéli, csak hogy egy-egy felelőtlen eladással néhány hónapos – vagy hetes, esetleg napos – csökkenést érjen el az adósságtörlesztésben. A *jelekkori* hazai privatizálások hátterében egyértelműen ez áll, bár nyilvánvalóan következik a 2008 elején még koalícióban lévő kormánypártok ideológiai alapállásából is. (Pontosabban a Szabad Demokra-

---

* Dr. Kiss Károly docens, a Budapesti Corvinus Egyetem Környezetgazdaságtani és Technológiai Tanszékének munkatársa.

ták Szövetségének alapállásából; a szocialistáknál ez egy alkalmissal felvett ideológiai meggyőződés.) Ugyanakkor a kormány privatizációs álláspontját – miszerint az állam rossz gazda – meggyőzően alátámasztotta saját gyakorlatával: valóban rosszul gazdálkodik az állami tulajdonnal. De nem nehéz észrevenni a közszolgáltatások eladása mögött húzódó azon kormányzati törekvést sem, hogy szabaduljunk meg e terhes feladatoktól, melyek csak a pénzt viszik, és bízzuk őket a piacra. Ez esetben az az érvelés, hogy piaci alapon jobb közszolgáltatásokat lehet nyújtani, csupán ürügy.

A könyv első fele elméleti alapot ad a privatizáció és a közszolgáltatások témakörében. Scheiring Gábor tanulmánya a privatizációról színvonalas, minden részletre kiterjedő, átfogó elemzés. Muníciót ad egy olyan vitához, amelyben az állami tulajdon megtartása, illetve eladása melletti érvek csapnak össze. Árnyaltan elemzi (épp ez az árnyaltság a tanulmány lényege), hogy milyen feltételekkel működtethető az állami tulajdon optimálisan, a köz hasznára, és milyen feltételek mellett célszerű a közszolgáltatást a piacra bízni. De nem tekinthetünk el a konkrét gazdaságpolitikai helyzettől sem; az érvelés akkor lett volna kerek, ha kiterjed a reálgazdasági összefüggésekre is, ha bizonyítja, hogy 2008 Magyarországon gazdaságpolitikai szempontból sem célszerű a privatizálás.

A könyvcím – *A privatizáció és a közszolgáltatások politikája* – olyan várakozásokat is ébreszthet az olvasóban, ami a könyvnek nem témája. A mű a privatizációt csupán a közszolgáltatásokkal összefüggésben tárgyalja; mindez egyértelműen kiderül a bevezetőből, ezért jobb lett volna, ha ezt a cím is tükrözi (például *privatizáció a közszolgáltatásokban*, vagy *vita a közszolgáltatások privatizációjáról*). De még ebben az esetben sem kerülhető el az érvelésnek az a mezeje, amit fentebb említettem (hiszen ha más a motiváció, akkor az érvelésnek arra is ki kellene terjednie). A túlságosan tág cím kissé félrevezető: a volt szocialista országokban a privatizáció a gazdasági rendszerváltozás fő intézményi eszköze volt, így a szó hallatán a magyar olvasónak sok kérdés eszébe juthat, melyeket a könyv nem érint. (Célszerű volt-e az élelmiszeripart privatizálni? Szabad volt-e ilyen mértékben külföldiek kezébe juttatni a magyar állami tulajdont? Nem inkább az eredeti tulajdonosoknak kellett volna visszajuttatni a tulajdonukat? Nagyobb teret kellett volna-e engedni a háztartások részvényvásárlásának? És így tovább.)

Az elméleti alapozó tanulmány helyesen hangsúlyozza – s e tétellel gyakran találkozunk más fejezetekben is –, hogy a piaci mechanizmus csak kellő intézményi feltételek mellett működhet. Polányi nyomán például a morált, a nagy és egységes piacot, a jogilag megfelelően szabályozott környezetet, a stabil tulajdonviszo-

nyokat és a társadalmi széthullást megakadályozó szociálpolitikát említhetjük ilyen feltételként. A hazai – és a kelet-közép-európai – viszonyok között különösen fontosak az ellenőrző–szabályozó–betartató–szankcionáló intézmények. Térségünkben a gazdasági rendszerváltozás a tulajdonviszonyok átalakítására összpontosított, a fentieket pedig elhanyagolta. Sőt, rendszerint épp ezek az intézmények a restriktív gazdaságpolitika elsődleges áldozatai. Márpedig ily módon nem a piacgazdaság, hanem a szabad rablás feltételei teremődnek meg.

A szolgáltatások kereskedelmének liberalizálása. Miközben a szolgáltatások privatizációja a szemünk előtt zajlik, alig tudunk valamit a nemzetközi intézmények azon törekvéseiről, melyek a szolgáltatások kereskedelmének liberalizálására irányulnak (leszámítva azt, hogy az Európai Unióban a négy „szabadság” egyike a szolgáltatások szabad áramlása). Számomra a könyv e téren nyújtotta a legtöbbet.

Scheiring Gábor tanulmánya a Kereskedelmi Világszervezet (WTO) keretein belüli fejleményeket mutatja be. A kulcsszó itt a GATS (Általános Egyezmény a Szolgáltatások Kereskedelméről); ez a nemzetközi egyezmény egyfajta kerete a szolgáltatások nemzetközi kereskedelmének és 1995-ben fogadták el a WTO-t létrehozó egyezmény részeként. A legvitatottabb pont, hogy érinti-e az egyezmény a közszolgáltatásokat? Szó szerinti értelmezésben a közszolgáltatásokra nem vonatkozik a kereskedelem liberalizálása, de a kritikák szerint az egyezmény tágan is értelmezhető. A szerző részletesen elemzi a szerződést, és rávilágít azokra a kibúvókra, melyek e tág értelmezésből fakadnak. Így például a GATS hátrányosan érintheti a helyi önkormányzatokat az általuk nyújtott közszolgáltatások vonatkozásában, továbbá a természetvédelmet is, mivel „nem biztosít lehetőséget olyan eljárásokra, amelyek a természeti erőforrások védelmét célozzák” (83. o.).

A témában írt másik tanulmány szerzője Klestenitz Tibor, aki az Európai Unió szolgáltatási piacának liberalizálását vizsgálja. Megtudjuk, hogy az 1993-tól működő egységes piacot létrehozó Európai Egységokmány ugyan rendelkezett a szolgáltatások egységes piacáról is, de az a sok kötöttség miatt mégsem valósult meg. E kötöttségek lebontását a 2004-ben benyújtott Bolkenstein-irányelv irányozta elő.

Az, hogy mit értünk szolgáltatás, közszolgáltatás alatt, az ez esetben is alapvető. Korábban a közösségben az „univerzális szolgáltatás” koncepciója élt, mely az alapvető közszolgáltatásokat emberi jognak, azaz szociálpolitikai eszköznek tekintette. A neoliberális fordulattal ez megváltozott, s az 1980-as évek elejétől az alapvető

közszolgáltatásokat „szociális vetületű gazdasági tevékenységként definiálták” (97. o.). Az 1997-es Amszterdami Szerződés felismerte e folyamat veszélyét, ezért „bevezette a közérdekű szolgáltatások fogalmát, kimondva, hogy ezek a szociális kohézió eszközei, melyek megvédése a tagállamok és az EU közös felelőssége” (97. o.).

A Bolkenstein-tervezet viszont „nem ismeri el a piaci és a közérdekű szolgáltatások különbözőségét, csupán a ködös »gazdasági« és »nem gazdasági« megkülönböztetést alkalmazza... A közszolgáltatások helyzetének rendezetlenségében rejlő veszélyeket különböző politikai tényezők is felismerték, így pl. Németország Szövetségi Tanácsa kinyilvánította, hogy a közérdekű szolgáltatások biztosítása kizárólag a tagállamok feladata, és leszögezte, hogy a direktíva nem sértheti a helyi önkormányzatok jogát a közszolgáltatások nyújtására” (106. o.).

Közszolgáltatások és demokrácia. Sarkalatos fontosságú Scheiring Gábor azon megállapítása is, hogy a közjavak társadalmi konstrukciók, s csakis társadalmi vita, sőt, politikai harc eredményeként jöhetnek létre (43. o.). (A sztenderd közgazdaságtan a közjavakat többnyire annak függvényében határozza meg, hogy mi az, ami piaci feltételek mellett nem állítható elő gazdaságosan. De ha például egy társadalom úgy dönt, hogy a népességfogyás lassítása érdekében a gyermekintézményeket ingyenessé teszi, akkor a bölcsőde közjószágává válik – ellenkező esetben pedig a fogamzásgátló szer lehet azzá.) Ebből eredően a közszolgáltatások nyújtásának elsődleges szempontja nem a gazdasági hatékonyság, mert a közszolgáltatások olyan javak, „amelyek nélkül nem válhatunk állampolgárrá és amelyek szabadságunk kiteljesedéséhez szükségesek” (38. o.). Ez az a pont, ahol közszolgáltatás és demokrácia találkoznak. „Nincs demokrácia állampolgárok nélkül. Állampolgárok nincsenek közszolgáltatások nélkül.” (43. o.) Szerintem ez a könyv vezérgondolata. Azért van szükség a közszolgáltatások védelmére a privatizálás és a liberalizálás ellenében, mert azok magát a demokráciát veszélyeztetik. A közszolgáltatások piacosítása gyakran azzal jár, hogy a hátrányos helyzetű rétegek már nem képesek ugyanolyan mértékben igénybe venni azokat.

A könyvben a „demokrácia-gondolat” fontosságára utal, hogy Schiffer András külön fejezetben elemzi a GATS-nak a demokratikus politikára gyakorolt végzetes hatását. „Nem egyszerűen a nemzeti hatóságoktól vesz át hatásköröket, hanem a helyi és köztestületi önkormányzatokat is kényszerpályára tereli... A GATS pontosan azokat az eszközöket igyekszik kivenni a demokratikus intézmények kezéből, amelyekkel a politikai közösség közös céljai megvalósíthatóak lennének.” (91. o.) A szerzők koncepciójában

tehát központi szerepet kapnak a helyi közösségek által szervezett közszolgáltatások, azaz az új önkormányzatiság, mint a globális, liberalizált világpiac ellentéte.

A Védegylet – mint minden civil szervezet – eltökélt és feltétlen híve a demokraciának. „A politikát ne érdekcsoportok és demagógok, hanem az állampolgárok elképzelései uralják – írja Scheiring – ...az elitek versengésére épülő liberális demokraciának korlátai vannak.” (43. o.) Ezek a megállapítások vitán felül állnak. Ám így folytatja: „Az állampolgárokat nem degradálhatjuk kizárólag fogyasztóvá... mert állampolgárként egyenlők vagyunk, fogyasztóként nem... A fogyasztóvá degradált állampolgár elszenvedője a tudományosan szervezett technicista politikának, az egyéni sorsokat az univerzális hatékonyság és egydimenziós racionalitás szervezi, az embereket a termeléshez szükséges optimális humántőkévé gyúruva.” (44. o.) Ezekkel a sorokkal – melyek mintaszerű megfogalmazásai a liberális demokracia ember- és társadalomképének – nem tudok teljes mértékben egyetérteni.

Az egyén nem szibarita báb, melyet a sors vagy a piaci és nagyvállalati önkény kénye-kedve szerint dobál, degradál és gyúr. Minden helyzetben van választási lehetőség – tanítják az egzisztencialisták. Az egyénnek van szabad akarata és ezért felelős döntéseiért – tanítja a vallás. Emellett százmilliók kifejezetten élvezik a fogyasztóvá degradáltság állapotát, és még felvilágosítván sem kívánnak abból kitörni. Mindezzel csupán jelzem, hogy a probléma szerintem bonyolultabb az ideális liberális-demokrata megközelítésnél, és a személy is felelős abban, hogy önkéntes konzumidiotává lesz, vagy önállóan gondolkodó – és részben önállóan cselekvő – polgár. (Mivel a könyvbeli álláspont igen gyakori, szívesen olvasnék egy olyan szociológiai elemzést, amely bebizonyítja, hogy a fogyasztói társadalomból nincs menekvés, ahogy például Illyés ír döbbenetesen a zsarnokság mindent átítató hatásáról. Mert az azért igaz, hogy az önálló cselekvést nagyban korlátozza a fogyasztói társadalom mindent behálózó fizikai infrastruktúráinak rendszere.)

A korlátlan demokraciába vetett korlátlan hit ugyanakkor veszélyes is, mert bizonyos problémák megoldására – jellegüknél fogva – a felvilágosult elitek alkalmasabbak. Ilyen például a klímaváltozás. Globális, nemzedékeken és határokon átívelő externáliákról, nagyfokú bizonytalanságról és kockázatokról van szó. Beláthatatlanul sokáig tartana, mire a „deliberatív demokracia” eljutna ezek kezeléséig. Ha van is némi előrehaladás a nemzetközi klímavédelmi politikában, nem gondolhatjuk, hogy az a tömegek alulról jövő nyomására történik. (A környezetvédő civil szervezetek nem képviselnek tömegeket.) Az események háttérében egyértelműen kirajzolódik a

környezettudatos hazai (országokon belüli) államigazgatási és nemzetközi szervezeti elitek kezdeményező és irányító tevékenysége.

Szektorok. A könyv második része öt szektorban vizsgálja a közszolgáltatások már befejezett vagy tervezett privatizálását: az energiaszektorban (Ámon Ada), az egészségügyi ellátásban (Solymosi Tamás), az egészségbiztosításban (Gilly Gyula), a vízellátásban (Boda Zsolt és Scheiring Gábor) és a vasúti közlekedésben (Horn Gergely).

Szerzőként, szerkesztőként, de főleg olvasóként egyaránt tudom, hogy a közönségnek nem arra van szüksége, hogy elhalmozzák információval (legyen bármilyen precíz vagy értékes is az értesülés), majd reá bízják a következtetések levonását. A könyv fő mondanivalója napnál világosabb. Világosak az elméleti tanulmányokban megfogalmazott elvek és kritériumok is, miközben a szektorokat bemutató tanulmányok túlzottan részletesek. (Az ember például nem érzi szükségét, hogy elolvasson még egy elképzelést az egészségbiztosítási rendszer átalakításáról, amikor már éppen eléggé belefáradt abba, hogy a sajtóban megjelent számtalan koncepciót kövesse és megkülönböztesse.) Ráadásul az elemzések nem azt a logikát és értékelési szempontrendszert követik, amelyet a háttér tanulmányok felvázoltak. Az egyes szakágazatok szakértői viszont nyilvánvalóan kíváncsiak arra, hogy mit mond a Védegyelet érdeklődésük tárgyáról. Ezt az ellentmondást szerintem úgy lehetett volna feloldani, hogy valaki összefoglalta volna a szolgáltatások hazai privatizálásának és liberalizálásának főbb vonásait, majd összevetette volna azokat az elméleti háttér tanulmányokban vázolt kritériumokkal.

Említésképpen néhány az ágazati tanulmányok üzenetéből. **Energia:** a privatizációt a költségvetés akkori súlyos állapota indokolta; ágazati stratégia híján a liberalizáció helyett sodródást látunk. „*Ebben a szektorban... nem működik a piac.*” (125. o.) (Ez kategorikus állítás, de lényegében igaz. Az Egyesült Államokban, miután kiderült, hogy az energiapiac liberalizálásának útjára lépő államokban jobban emelkedtek a villamosenergia-árak, mint a többiben, beindult a visszarendeződés. Az Európai Unióban a liberalizálás kezdetben jelentősen csökkentette az árakat, de az ezt követő vállalati fúziók és monopolizálódás ismét emelte az árakat, lásd Németország példáját. A villamos energia piacának liberalizálása csak Ausztráliában és Új-Zélandon volt sikeres.) **Egészségügyi ellátás:** gyökeresen más egy önfoglalkoztató típusú privatizáció (ez kedvező), illetve amikor például bankok vásárolnak kórházat (ez kedvezőtlen). Gyenge érv, hogy az egészségügy forráshiánya csak a magántőke szerepvállalásával enyhíthető. Az egészségügy prob-

lémáit a magánosítás nem oldja meg. *Egészségbiztosítás*: „*súlyos hiba és/vagy az ország összes polgára elleni súlyos bűn a több üzleti biztosítós rendszer bevezetése*” (168. o.). *Vízprivatizáció*: Nem mutatható ki, hogy a magánosítás Magyarországon emelte a vízzel kapcsolatos árakat, az árakat továbbra is az önkormányzatok határozzák meg. (Tudomásom szerint azonban igenis kimutatható áremelkedés, például a magánosítás után megállapított fejlesztési hozzájárulás formájában.) *Vasutak*: „*A változás fő iránya a nemzeti monopólium felől a nemzetközi versenypiac felé mutat... A magyar vasutaknál tapasztalható változások csak részlegesen és bizonytalanul tükrözik az európai folyamatokat... A fejlődés kerékkötője... a Magyar Államvasutak.*” (219–220. o.) Ez a tanulmány tehát liberalizáció-párti!

Ökopolitika. A Védegylet magát ökopolitikai civil szervezetként határozza meg, így a kötet célja „*az ökológiai válság, a fenntarthatóság szempontjának beemelése a mindenható állam vs. mindenható piac hamis dichotómiájába beragadt közbeszédbe*” (18. o.). Ez világos és más környezetvédők által is vallott cél. Éppen ezért kissé ellentmondásos, amikor a szerkesztők úgy a bevezető első oldalán, mint a kötet hátlapján „*a környezetvédelem börtönéből kiszabadulva*” szándékoznak nekilátni e feladatnak. Nem tartom ugyanis valószínűnek, hogy van Magyarországon olyan környezetvédő szervezet, amely leválasztaná a környezetet a gazdaságról, ne lenne tudatában, hogy miként következik a környezet károsítása az uralkodó közgazdasági paradigmából és a konkrét gazdaságpolitikából, így ne lennének a környezet konkrét védelmén túlmutató ideológiai és gazdaságpolitikai elképzelései. (Kétségtelen viszont, hogy a Védegyletnek – és ezt az igen hasznos és érdekes kötet is bizonyítja – nemcsak elképzelései vannak, hanem részletesen kifejtett véleménye is, mint ahogy például a Levegő Munkacsoportnak az adórendszerről.)

Az Európai Unió közös környezetpolitikáját felvázoló dokumentumokat (a környezetvédelmi akcióprogramokat) tekintve is láthatjuk, hogy 1992 óta e programok egyik alapvető feladatként határozzák meg, hogy a környezetvédelmi célokat *integrálni* kell a gazdaságpolitikába és az ágazati politikákba. Kétségtelen viszont, hogy egyes állami hivatalnokok szívesen vennék, ha a környezetvédők – mintegy ketrecbe zártan – csak a közvetlen környezetvédelmi feladatokkal foglalkoznának, semmint hogy „belekontárkodnának” a szociálpolitikába, a közszolgáltatásokba, az adópolitikába stb.

A privatizációról szóló bevezető írás mellett a kötet másik elméleti alapozó tanulmánya – szintén Scheiring Gábor tollából – a *Fenntartható humán fejlődés neoliberalizmus helyett: gondolatok a*

jóléti állam politikai ökológiájáról címet viseli. Az írás számba veszi a környezetvédelem különféle lépcsőfokait és háttérideológiáit, melyeket a fenntartható humán fejlődés előzményeként mutat be. Ennek lényege, hogy a humán fejlődés különféle jellemzőit kiegészíti az ökológiai fenntarthatóság követelményeivel. (Vagy másképpen: az ökológiai fenntarthatóságot beágyazza a humán fejlődésbe.) Egy ehhez hasonló felfogás nagyon elterjedtté vált a 2002-es Johannesburgi Föld Csúcs óta, miszerint a fenntarthatóság három pillére az ökológia, a gazdaság és a társadalom, s ezek egyformán fontosak. (És ha már egyformán fontosak, akkor nyilvánvalóan egymással helyettesíthetők is.) Szerintem mind a fenntartható humán fejlődés, mind pedig a „hárompilléres” elmélet az ökológiai fenntarthatóság felhígításával és lefokozásával egyenértékű. Látnunk kell, hogy az ökológiai fenntarthatóság követelménye a természeti törvények erejével bír, míg a „társadalmi fenntarthatóság” szubjektív megítélés és irányzatok kérdése. És ha a környezetkárosítás nagymértékű és visszafordíthatatlan, nem beszélhetünk semmiféle helyettesítésről vagy kompenzációról.

Mára már minden európai országnak van ún. „nemzeti fenntartható fejlődési stratégiája”. Aki áttanulmányozza ezeket a dokumentumokat, az látni fogja, hogy semmi olyasmi nincs bennük, ami kielégítené – vagy akár csak megközelítené – az ökológiai fenntarthatóság követelményét. A környezeti fenntarthatóság itt merő környezetvédelemmé silányul. Persze az már önmagában nagy előrelépés, ha az európai országok hosszú távú fejlesztési terveik kidolgozása során tekintettel vannak a természeti környezetre is, de ez *nem ökológiai fenntarthatóság*, és éppen ezért megtévesztő! A fenntartható humán fejlődés koncepció kétségtelen érdeme, hogy a környezetvédelem szempontjait is figyelembe veszi és integrálni kívánja, de e figyelembevétel nem egyenlő az ökológiai fenntarthatósággal. Márpedig ha a „fenntarthatóság” kifejezést nem ökológiai értelemben használjuk, annak nem sok értelme van: a nem-ökológiai fenntartható gazdaság vagy társadalom elképzeléseknek se szeri, se száma.

Egy további kritikai megjegyzés: a kötet – legalábbis a szerkesztők bevezető szavai szerint – azzal az igénnyel készült, hogy kiragadja a közszolgáltatásokról folyó vitát az állam versus piac kettősségből, s „beemelje” a vitába az ökológiai dimenziót. Nos, a szektorelemzésekben ennek nem sok jelét láttuk.

Közélet és vitafórum. „Célunk nem egy tökéletesen szerkesztett tudományos kötet közreadása volt” – írják a szerkesztők a bevezetés 18. oldalán. Nem kell szerénykedniük, a kötet mindenfajta tudományos követelményt kielégít. A Függelék sem ront a tudo-

mányosságon, hanem üde, érdekes színpolttal egészíti ki a témák módszeres tárgyalását. Itt olvashatjuk a Védegylet levelezését a hatóságokkal, és mulathatunk azon, hogy miközben „2005 februárjában a brit, holland, lengyel, magyar, cseh és spanyol kormány kérte az EB-t, hogy a [Bolkenstein-] irányelv ne váljon túlzottan protekcionista” (!) (109. o.), addig a magyar hivatalos szervek és személyek minden aggodalmat alaptalannak nyilvánítanak. Vagy például azon, hogy a GATS-ügyekben illetékes magyar főtisztviselő arra hivatkozva hárítja el a Védegylet kétségeit, hogy a versenyszférába nem tartozó közszolgáltatások kívül esnek a GATS hatályán, miközben a deregulációs korszak egyik fő törekvése éppen a közszolgáltatások piacosítása volt (volt?). Érdekes olvasmány az az internetes levelezés is, melyet Boda Zsolt a Védegylet szóvivőjeként folytatott a nagyérdeművel.

Összességében a könyv izgalmas olvasmány, melyről a recenzor csak az elismerés hangján szólhat, még ha nem is ért minden nézetével egyet. A közszolgáltatások privatizálásáról és liberalizálásáról folyó vitához nélkülözhetetlen forrás. (Scheiring Gábor – Boda Zsolt /szerk./: *Gazdálkodj okosan! – A privatizáció és a közszolgáltatások politikája*; Védegylet – Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 2008, 260 oldal)